

KONFERENCIA TUDÓSÍTÁS

DOI: 10.17355/rkkpt.v26i2.218

FOSZTÓ LÁSZLÓ*

#Romania100: Előretékinés a múlton át – konferenciajegyzet –

Volt bennem egy kis szorongás a Romanian Studies Társasága (SRS) konferenciája előtt, amelyet idén július végén rendeztek Bukarestben.¹ A meghirdetett centenáriumi cím meg a több száz előadót felvonultató grandiózusra tervezett program arra utalt, hogy Erdély és a Román Okiráltság egyesülésének századik évfordulója jegyében zajlik majd az esemény. Szimbolikus felvezetőként a konferencia plakátján díszgyenruhás férfiak parádézta. Premier plánban libben az Európa Unió zászlaja, diszkrétan elfödve a sor elején álló katona arcát, kiemelve a kokárdás csákót. A román trikolor színei által dominált kép hangulata inkább utalt politikai vagy megemlékező rendezvényre, semmint szakmai konferenciára. Ugyanakkor magas elvárásaim is voltak az esemény előtt, hiszen egyszer már részt vettem egy SRS konferencián, és üdítő élmény volt a rendezvény szakmai színvonala és kozmopolitizmusa. Az előadások és viták angolul zajlta, de a résztvevők nagy többsége román volt. A világ számtalan pontjáról érkeztek előadók, a megközelítések többsége az összehasonlító régióvizsgálatok, politikatudomány, kortárs történelem, szociológia és antropológia nemzetközileg elfogadott modelljeire épített friss, empirikus bemutatókkal. Egyszóval a konferencia és a Romanian Studies angolszász ‘area studies’ legjobb hagyományait képviselte. Igazából erre vártam most is. És ebben nem kellett csalódnom. Már az első kerekasztal vitái alatt eloszla a szorongásom.

Az ünneplés mértéktartó keretek közé volt szorítva. A nap végén a Közgazdasági Egyetem dísztermében tartott ceremóniamentes

* A szerző szociálatropológus, a kolozsvári Nemzeti Kisebbségkutató Intézet munkatársa. E-mail: laszlo.fosztlo@gmail.com.

¹ <https://society4romanianstudies.org/2018-conference/>

megnyitón, a rendezők kimondatlanul is nyilvánvalóvá tették, hogy nem keresik sem a 'hivatalos tudományosság', sem a politikai szféra kegyeit: a meghívottak közt nem ült ott sem a Román Akadémia képviselője, sem a főváros vagy a központi kormányzat reprezentánsa. Csupán a Romanian Studies Társaság vezetősége és a rendezvénynek otthont adó intézmény rektorhelyettese köszöntötte a konferenciát, futólag említve a százéves évfordulót. A megnyitót nem követte flancos fogadás, volt bor és vintés kenyér, meg más apró finom falatok. Egyik rendező tréfásan mentegetőzött, hogy 'itt mindent mi csinálunk, de jól is van ez így'. A Társaság családias összejövetele inkább emlékeztetett egy hazalátogató emigráns szervezet nosztalgikus hangulatú baráti találkozására, mint diadalmas, százéves jubileumra.

Ennek magyarázata nyilvánvalóan kötődik az egyesület előtörténetéhez, hiszen a szakmai szervezetet a 70-es években, az Amerikában és Kanadában élő Romániával foglalkozó kutatók hozták létre. A vezetőség meghatározó személyiségei a mai napig az észak-amerikai egyetemeken dolgoznak, illetve olyan fiatalabb, helyi kutatók, akik szívesebben kapcsolódnak a nemzetközi tudományos vérkeringésbe, elhatárolódva a kirekesztő ideológiáktól, és kerülve a honi tudományosságot megosztó ellentéteket. Talán ezért is, a rendezvényt belengte egy letűnt kor, a Hideg Háború szomorkás emléke, sőt mintha az nem ért volna véget, hanem újratermelődné a mai megváltozott körülmények közt, itt az Európai Unió peremén.

A plenáris díszelőadások kiválasztása során a rendezők tudatosan egyensúlyoztak: a második nap végén Vintila Mihailescu, a vezető román antropológus, a negyedik nap zárásán pedig Katherine Verdery, az ismert amerikai antropológus beszélt az eltelt évszázad legjelentősebb változásairól. Paradox módon a két előadás teljesen eltérő nézőpontból jutott nagyon hasonló konklúzióra; minden felszíni változás ellenére több a folytonosság ebben az időszakban, mint amit egy felületes szemlélő felfedez.

Mihailescu arra tett kísérletet, hogy Romániát elhelyezze a Balkán-félsziget hosszú távú társadalomtörténetébe. Kiemelte, hogy a régió demográfiai, társadalomszerkezeti sajátosságai mennyire különböznek Európa más régióitól. Aránylag gyéren lakott terület, az urbanizáció hiányos, történetileg elmaradott, és a rurális településekezethez kapcsolódó nagycsaládi, rokon kapcsolatok dominanciája jellemezte a térséget. Ezek az adottságok egyszerre

fogták vissza a modernizációt, és biztosították a makacs fennmaradást az itt élő paraszti népeiségeknek. Ma az utóparaszti (post-peasant) világ örökségével küzdve és felvértezve lépnek Románia vidéki lakói az információs társadalom és kitáruló európai mobilitás feltételei közé. Az előadás történeti íve sajnos befejezetlen maradt, és a hallgatóság morfondírozva vonult a bukaresti kiskocsmák teraszaira. De talán éppen ez volt a cél.

Verdery az évszázad államépítési és titkosszolgálati mozzanatait idézte fel. Románia 1918-ban a keleti határtérségben a 1917-es orosz forradalom következményeivel és a szovjet hatalom kiépülésével kellett szembenéznie. A hírszerzési és titkosszolgálati feladatok sűrűsödtek. Az Erdéllyel való egyesülés ezt a folyamatot csak megerősítette, a vallási és nemzetiségi ellentétek kordában tartása és – gyakran –, elnyomása bevett módszer lett. Az államépítés és az adminisztráció a titkosszolgálatokkal összefonódva működött. Bár a II. világháború vége után fordulatot várhattunk, sokkal több kontinuitás látható, mint az első pillantásra látszik, és ez a történeti sajátosság, Verdery szerint, máig fennmaradt. Bár a szocializmus vége után sok minden változott, sok folytonosságot is fel lehet fedezni. Ezzel ma a 100 év titkosszolgálati felügyelet kényszerű jubileumát is megülhetjük. A társadalmi és intézményes folytonosság optimizmusát mindkét előadó ellensúlyozta, a felszín alatt húzódo folytonosság sötétjébe való betekintéssel.

A plenáris előadások kivételével lehetetlen vállalkozás lenne a konferencia áttekintése. Az ötnapos rendezvényen mintegy 450 kutató vett részt, az előadások 10 párhuzamos panelben zajlottak, a délutáni programot filmvetítések, könyvbemutatók tarkították. A következőkben egy szubjektív pillantást vetek azokra a tematikus szekciókra, amelyekben valamilyen minőségben részt vehettem. Érdeklődésem elsősorban az antropológiával, a nemzeti kisebbségekkel, illetve a kulturális sokféleséggel kapcsolatos tematikákhoz vonzott.²

Egy kerekasztal, amelynek felkért résztvevője voltam, a Romanian Studies kialakulásának forrásvidékét járta körül, visszatekintve a létező szocializmus antropológiájának romániai

² A konferencia programja:

<https://society4romanianstudiesdotorg.files.wordpress.com/2018/05/program-short-version-website-may-27.pdf>

történetébe. A meghívott résztvevők közt voltak amerikai antropológusok, Steven Sampson és David Kideckel, akik a hetvenes évek közepétől hosszú távú kutatást folytattak Románia különböző városaiban, falvaiban.³ A meghívottakon túl jelen volt és aktívan hozzászólott Margaret Beissinger és Katherine Verdery, akik hasonló módon terepmunkát- végeztek nagyjából ugyanabban a periódusban. A vitatott kérdések közt szerepelt az, hogyan vált Románia antropológiai tereppé az amerikaiak számára, hogyan változott viszonyuk az országgal, illetve milyen módon látják munkájuk és szellemi örökségük sorsát. Kérdésként merült fel, hogy miért kizárólag erdélyi településeken végeztek terepmunkát (Beissinger kivételével), és ennek okát keresve a hetvenes évek kulturális politikája kérdéseit is érintettük. Bár a szocialista Románia abban az időszakban ajtót nyitott a kutatás számára, a Securitate mindannyiukat megfigyeltette. Az általuk nemrég kézhez kapott dossziék kapcsán Sampson fanyar humorral állapította meg, hogy nem voltak nagyon hatékonyak és rendszeresek a megfigyelők, s hasonlóan sok más akkori intézményhez, az ő dossziéjába többek közt belekeverték Sam Beckről szóló jelentés lapjait. A megfigyelés következetessége változó lehetett, hiszen Katherine Verdery az elmúlt években két kötetet is publikált a több ezer oldalas dossziéjára reflektálva. A kerekasztal anyaga alapján tematikus összeállítást készít elő a BBTE által kiadott *Studia Sociologia*.

Tematikusan ehhez a kerekasztalhoz közel állt egy, az antropológia romániai intézményesülését körüljáró beszélgetés (moderátorok: James Kapalo és Narcis Tulbure). A beszélgetés résztvevői jórészt fiatal román antropológusok voltak, és engem a kilencvenes években zajló magyar nyelvű vitákra emlékeztetett az eszmecsere, azzal a lényeges különbséggel, hogy nem volt jelen a

³ Sampson és Kideckel, Marilyn McArthurral, Sam Beckkel és Steven Randallal együtt az úgynevezett Romanian Research Group tagjai voltak, akik az University of Massachusetts, Amherst doktoranduszaiaként témavezetőjükkkel, John W. Cole-al együtt csoportosan érkeztek romániai terepkutatásra 1974-ben. Később több monográfiát publikáltak. Többek közt éles vitába keveredtek egy magyar származású amerikai antropológus kollégával is az erdélyi etnicitás témáját illetően (vö. *Current Antropolgy*, 1979. 135–148). A nyolcvanas években rendszerkritikus nézeteik miatt (Sampson), illetve a cigányok körében végzett munkájuk miatt (Beck) a rendszer többüket *persona non grata*-ként kitiltotta az országból.

néprajz-antropológia ellentét, a beszélgetés inkább a körön belül maradt, hiszen ma Romániában sok nyugati egyetemeken képzett, doktori fokozatot szerzett antropológus él. Ennek ellenére az általános krízishangulat uralta a beszélgetést. A résztvevők egyaránt borúlátóak voltak a szociális antropológia képzésének intézményesülését, illetve az antropológusok munkaerőpiaci helyzetét illetően. Megjegyeztem, hogy a válságtudat jórészt abból táplálkozik, hogy a létező és működő műhelyeket és hagyományokat teljes figyelmen hagyják (egyetlen múzeumi, vagy etnológiai intézményi keret sem merült fel, nem is beszélve a magyar nyelvű műhelyek vagy képzések létéről, vagy a rokon szakmák jelentőségéről). Hiányérzetemet csak erősítette, hogy a beszélgetők egy új generáció képviselőiként az elszigeteltség és a bezárulás tüneteivel küszködnek. Annyiban egyet kellett értenem a vitán résztvevőkkel, hogy nincs egy domináns vagy határozott iránya a romániai antropológiai vizsgálatoknak. Talán ezért is érdemes volna jobban kommunikálnunk egymással.

Három szekcióban vállaltam elnöki, illetve vitaindító szerepet. Az egyik szekció az erdélyi identitás és a román nemzetépítés kérdéskörébe vezetett. Itt a kulturális megközelítések domináltak, 20. századi irodalmi művek kritikai elemzése, illetve a román, szász és magyar helynevekre való rácsodálkozás. A másik panel előadásai a moldáviai illetve a dobudzsai kisebbségek, jelesül a tatároknak, törököknek (Adriana Cupcea) és gagauzoknak (Ilie Iulian Mitran) a török államhoz kötődő jelenkori kapcsolataira reflektáltak. A harmadik a moldáviai posztszocializmus tulajdonjogi (Monica Heintz), migrációs (Iulia Hossu) és geopolitikai bonyodalmaiba (Paul D. Quinlan) vezetett. Ez utóbbi két szekcióban sok új szempont és kérdés felmerült, többek közt a határokon átívelő kapcsolatokról, legyenek azok rokoni szálak, mint amelyek a migránsokat kötik otthonmaradt családtagjaikhoz és ezáltal szülőföldjükhöz, vagy az állami támogatás csatornáit, amelyek – amint a török példák szemléltették –, politikai, vallási és társadalmi mobilizációs törekvések formáját ölthetik. Talán a gagauz esettanulmány nyitotta meg legsokoldalúbban a problematikát: ez a népesség egyszerre kapcsolódik Törökországhoz nyelvi szempontok miatt, Oroszországhoz pravoszláv vallási hovatartozása miatt és politikai lojalitásuk révén is, illetve a moldáviai románokhoz, akikkel szomszédok. A viták során a törékeny társadalmi-politikai egyensúly

fennmaradásának kérdéseit és a regionális összehasonlítás lehetőségeit mérlegeltük. A romániai török és tatár közösségek esetében egy kettősség figyelhető meg, a török állam a Vallási Ügyek Igazgatósága (Diyanet) határokön átnyúló kiterjedt támogatási rendszere, illetve az elsősorban a új török bevándorló közösség és többségi románok körében egyaránt népszerű alapítványi iskolahálózat közt. (Ez utóbbiakat a török állam az elmúlt években próbálta bezárni, azzal az indokkal, hogy Fethullah Gülen eszméit terjesztik).

Két történeti jellegű panelt is meglátogattam, amelyek a kisegyházak, az állam és az állambiztonság kapcsolatát tematizálták. A kutatások részben az újonnan feltárt titkosszolgálati források segítségével is új fényben mutatják be a kisegyháznak a szocializmus idején történt üldöztetéseit. A neoprotestáns egyház 20. századi története jelentős változásokon ment át, hiszen a „szekták” nyílt vallási és nacionalista üldöztetése, amely a két világháború közt és a negyvenes évekre volt jellemző, lassan átadta a helyét más jellegű elnyomásnak és üldöztetésnek, amely a szocialista rendszernek volt a sajátja. A rendszerváltozás után formálisan megnyílt a szabad vallásgyakorlás tere, ennek következtében a kisegyházak követőinek száma is ugrásszerűen nőtt (különösen a pünkösdisták esetében). Mára a konzervatív vallási mozgalmakban (pl. *Coaliția pentru Familie*) is jelentős szerepet játszanak. Ennek a történetnek az íve azt demonstrálhatja, hogy az emberjogi sérelmek áldozataiból hogyan juthat el egyik-másik kisegyház oda, hogy az Ortodox Egyház által vezetett konzervatív és kizárólagosságot hirdető koalíciót támogassa.

Egy politológusok által szervezett panel a nacionalizmus (Gabriela Borz), az összeesküvés elméletek (Ryo Fujishima), a romániai pártrendszer (Toma Burean és Raluca Popp) és a szélsőjobb megerősödésének esélyeit (King–Marian) mérlegelte. Az előadások azt vizsgálták, hogy Romániában ez idáig miért nem alakult ki egy erőteljes szélsőjobb ellentétben a régió más országaival. Ennek magyarázatát egyrészt abban találták meg az előadók, hogy bár léteznek szélsőséges vagy idegengyűlölő hangok, ezek nem alakultak egy párttá, vagy váltak erős mozgalommá, szerveződtek egy pólussá, hanem elszórtan vannak jelen több pártban. Az egyik hipotézis (Ronald King és Cosmin Gabriel Marian) szerint a radikalizálódás fő akadálya a klientúrán alapuló politikai kapcsolatok dominanciája. Ezek a kapcsolatok tartják féken

az egyes politikai szereplők polarizációját, ugyanis a kliensi viszonyokat leépítő vagy feladó, ideológiák és elvek mentén történő szembenállás elvezethet a szélsőjobb megszilárdulásához, radikalizálódásához. Ez a racionális döntésemélet inspirálta modell talán egy fontos összefüggést is megragad, de a panel végén sok megválaszolatlan kérdéssel álltam föl.

Nem volt egyszerű, hogy a kisebbségek (elsősorban a romák) üldöztetésével és migrációjával kapcsolatos panel, vagy a vele egy időben zajló kerekasztal – *update on manele* (balkáni zeneműfaj) közül melyiket válasszam. Végül a muzsika mellett döntöttem. Nem bizonyult rossz választásnak, habár másodkézből kapott beszámolók alapján a másik panel is érdekes párbeszédhez vezetett. A „manele frissítése” körüli vita olyan témákat emelt ki (a moderátor Margaret Beissinger volt), amelyek arról győztek meg, hogy a nemrég még megvetett és szennymuzsikának tekintett *manea* lassan tekintélyt érdemlő műfajként kanonizálódott, sőt, a vajtfülű hipsztergeneráció lemezlovasai megszelídítették saját használatukra (Claudiu Oancea). Aktivista célra is munkába állítható lett, ugyanis a régebben hírhedten mácsó műfajt most feminista táncesthez alkalmas muzsikába is sikerült átfordítani (Ioanida Costache). Az old-school manele forrásvidékére betekintést nyertünk Pulay Gergely révén, előadása sok tanulsággal és összehasonlítási lehetőséggel szolgált a városi szegénynegyedek és a kulturális kreativitás kapcsolatát illetően.

A könyvbemutatók sorozatában két kötet vitáját emelném ki: Stefano Bottoni Székelyföldről írt angol nyelvű kötetéről szólót és Ada Engebrihtsennek a romákról írt monográfiájának román fordítása körüli párbeszédet. Két másik kötetnek a bemutatóján, amelyek a romániai törökök és tatárok történetének áttekintését adják a kolozsvári Nemzeti Kisebbségkutató monografikus sorozatának részeként (Adriana Cupcea – Kozák Gyula, Omer Metin – Adriana Cupcea), nem sikerült ott lennem minden szakmai érdeklődés és kollegiális szolidaritási készítés ellenére. Bottoni kötetét egész sor referens méltatta a romániai magyar kisebbség egy jelentős monográfiájaként. A szerző olasz, magyar, románnyelvű kötetei után ez a tengeren túli közönséget is megcélozza. Ellenkező irányú utat járt be Engebrihtsen kötete. Egy évtizeddel a angol nyelven publikált eredeti után most végre a román közönség számára is elérhetővé vált a munkája. A sorozat, amelynek részeként megjelent, külföldi

antropológusok romániai romákról írt monográfiáit közvetíti. A francia, angolszász és olasz szexők és kutatási hagyományok után ez a kötet egy norvég szerző „északi megközelítését” ajánlja egy erdélyi roma közösség vizsgálatán át.

Számomra ez a konferencia bizonyította, hogy a Romanian Studies a tágan értett és regionális kontextusba ágyazott romániai kultúra és társadalom átfogó tanulmányozását tűzi célul, nem csupán a nemzetileg vagy etnikailag definiált románokét. A kutatási terület továbbra is szívesen lát kutatókat, jöjjenek a tengeren túlról, vagy Európa valamelyik sarkából. A friss megközelítések régi dolgainkhoz vagy az újonnan feltárt forrásokhoz egyaránt bővítik a megismerés lehetőségeit, és adnak alkalmat a jövőbe tekinteni.

Felhasznált irodalom

Bottoni, Stefano: *Stalin's Legacy in Romania. The Hungarian Autonomous Region, 1952–1960*. Lanham: Lexington Books, 2018.

Cupcea, Adriana – Kozák Gyula (eds.): *Istorie Şi Identitate La Turcii Din Dobrogea*. Kolozsvár: Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, 2017.

Engelbrigtsen, Ada I: *Exploring Gypsiness: Power, Exchange and Interdependence in a Transylvanian Village*. Oxford; New York: Berghahn Books, 2007.

Engelbrigtsen, Ada I.: *Romi printre români. Relații de putere, schimb și interdependență într-un sat din Transilvania*. Kolozsvár: Nemzeti Kisebbségkutató Intézet (Ioana Miruna Voiculescu fordítása), 2016.

Omer, Metin – Cupcea, Adriana (eds.): *Un destin de la Marea Neagră. Tătarii din Dobrogea*. Kolozsvár: Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, 2017.

The Romanian Research Group and Michael Sozan. 1979. “On Transylvanian Ethnicity.” *Current Anthropology*, Vol. 20, No. 1: 135–148. doi:10.2307/2741878.